

PEKKA KUUSI, TUTKIMUSTIETO JA PÄÄTÖKSENTEKO

ERKKI TUOMIOJA

Pekka Kuusen nimeäminen valistajaksi on paikallaan sanan molemmissa merkityksissä. Alkoholiliikkeen vuoden 1948 ryhtiviikkoa varten teettämä, Kuusen *Suomen viinapulan Gallup-tutkimuksen valossa* perustuva lyhytfilmi¹ havainnollistaa, miten suomalaisen alkoholitutkimuksen uranuurtaja uskoi siihen, että tutkittu tieto ja sen saattaminen sekä päätöksentekijöiden käyttöön että kansalaisten ulottuville ylösrakentavassa ja valistavassa muodossa on avain sekä ihmisten käyttäytymismuutoksille että hallitun yhteiskuntapolitiikan toteuttamiselle.

Vaikka Kuusi vuosien varrella tarkistikin valistusoptimismiaan, ei hän siitä luopunut. *Tässä ihmisen maailmassa* se nousi jälleen keskipisteeseen (1982, 282): ”Kun me ymmärrämme itsemme evoluution tuotteiksi ja evoluution kärkioleukoiksi, silloin me muutamme käyttäytymistämme.”

Asiantuntijoiden kritiikki kohteli hänen eloonjäämisoppiaan kovakouraisesti. Useimmat kuitenkin näkivät Kuusen maailmanparantamispyrkimyksen hyvään tähtääväenä. Kuusi pyrki tiedon avulla rakentamaan parempaa yhteiskuntaa, ja ilman tätä pyrkimystä maailma olisi ihmiselle huonompi paikka elää.

Tämä näkemys ei ole kiistaton. On niitä, jotka Zygmunt Baumanin tavoin näkevät yhteyden valistusperäisen edistysuskon varaan rakentuneen, byrokraattisesti toimivan ja rationaalista yhteiskunnallista muutosta tavoit-

televan yhteiskunnan ja vuosisatamme keskitysleirien ja kansanmurhien välillä.

Yhteyden rakentaminen rationalismin ja kansanmurhien välille on filosofisesti mahdollista, mutta se ei tee oikeutta Kuuselle. Vaikka hyvien aikeiden ja ihanteiden voidaan osoittaa historiassa joskus johtaneen totalitrismiin ja rikoksiin ihmisyyttä vastaan, ei siitä voi päätellä, että ne aina ja väistämättömästi näin tekisivät ja että ne olisi siksi vaarallisia hylättävä. Ihanteiden hylkäämisen asemesta tulisi analysoida sitä, miksi, miten ja millaisten edellytysten vallitessa hyvät aiheet voivat realisoitua vastaisikseen.

Pekka Kuusen ajattelutapa ja ratkaisumallit olivat alttiita totalistisuuteen kohdistuvalle kritiikille. Yhteiskuntapolitiikan tavoiteasettelunsa ja perusteidensa nojalla hänet saattoi sijoittaa Karl Popperin avoimen yhteiskunnan vihollisiksi nimeämään joukkoon.

Alkoholipolitiikassa Kuusi uskoi uransa alussa paitsi valistukseen myös pitkälle menevään kansalaisten käyttäytymisen kontrollointiin sosiaalisen alkoholipolitiikan nimissä tavalla, joka kaksikymmentä vuotta myöhemmin oli alkanut hirvittää häntä itseäänkin. Kuusi oli kuitenkin valmis kokemuksen ja tutkitun tiedon karttuessa tarkistamaan aikaisempia näkemyksiään.

Ihmiskuntapoliittikkona kuva Kuusesta jää diffuusiksi. Hän näki esim. globaalivastuuta korostavat kansalaisliikkeet myönteisiksi, mutta moitiskeli niitä riittämättömän kokonaisnäköyksen puutteesta. Kuitenkin se, mitä hän itse kokonaisnäköyukseksi eloonjäämisoppinsa nimissä tarjosi, antoi lopulta hyvin vähän konkreettisia toimintalinjauksia.

Pekka Kuusen sosiaalipoliittiset näkemyk-

Lectio praecursoria 14.9.1996 Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa.

¹ Lectiota edelsi Suomen viinapulan -filmin esitys.

set muotoutuivat *60-luvun sosiaalipolitiikan* kirjoitustyön aikana. Kirjasta tuli suurmenestys, mutta aivan kaikki eivät siihen ihastuneet. Kriitikoista meni pisimmälle Urpo Harva, joka katsoi, että hyvinvointivaltio johtaa vapauden kieltävään pakkoyhteiskuntaan.

Tällainen näkemys on edelleenkin harvinaisen, mutta muutoin on pohjoismaisen sosiaalidemokraattisen ja universaalien mallin mukainen hyvinvointivaltio joutunut ankarana kritiikin kohteeksi ja sen tulevaisuus on asetettu kyseenalaiseksi myös Suomessa. Kuten sosiaalivaltion rakentaminenkin, on myös sen kritiikki seurannut kansainvälisiä esikuvia viipeellä.

Kuusen *60-luvun sosiaalipolitiikassa* esittämän ohjelman toteutumisaste jäi pienemmäksi ja Kuusen rooli sosiaalipolitiikan toteuttajana vähäisemmäksi kuin yleinen käsitys edellyttäisi. Silti on oikeutettua nimetä Kuusi 60-luvulla alkaneen suomalaisen sosiaalivaltion rakennuskauden eräänlaiseksi pääideologiksi, jonka Suomessa popularisoima käsitys sosiaalipolitiikan ja kansantalouden suhteesta jäi parin sukupolven ajan vallitsevaksi.

Kuusen tutkijatyön selvittäminen antaa myös taustaa sosiaalipolitiikan nykyisten ongelmien ymmärtämiselle. Elämäkertamuotoinen Kuusi-tutkimus on ennen muuta sosiaalipolitiikan historiaa, jonka tulisi myös antaa tietoa siitä, miten Kuusen oma käsitys sosiaalipolitiikasta ajan myötä muuttui, ja erityisesti siitä, miten hän vastasi 70-luvulla alkaneeseen hyvinvointivaltiokritiikkiin.

Tässä suhteessa työni tulokset jäävät laihemmiksi kuin toivoin. 70- ja 80-luvulla Kuusen sosiaalipoliittiset puheenvuorot olivat lähinnä *60-luvun sosiaalipolitiikan* toteutumisesta ja sen jatkoa koskevia arvioita, eikä niihin enää 70-luvun alun jälkeen liittynyt sosiaalipolitiikan perusteita tai hyvinvointivaltion perusproblematiikkaa koskevia arviointeja. Toisaalta sosiaalivaltion kritiikki ei vielä 70-luvulla Suomessa ollut kovin vahvaa tai sellaista, että Kuusi olisi kokenut sen vakavaksi haasteeksi oman sosiaalipolitiikkansa premissille.

Konkreettisimmin jo 60-luvulla Kuusen sosiaalipolitiikkaan kohdistunut Urpo Harvan kritiikki ei Kuusta suuremmin vaivannut. Harvan kirja tuskin sisälsi oleellisesti uusia tai poikkeavia näkökulmia siihen hyvinvointivaltion kritiikkiin, jota Kuusi oli jo *60-luvun sosiaalipolitiikassa* lyhyesti analysoinut.

Myös uusimmalle hyvinvointiyhteiskunnan kritiikille on ominaista, että se voidaan valtaosaltaan sijoittaa hyvinvointivaltion (ja sitä ennen demokratian) kritiikin reilusti jo viime vuosisadalle ja sitäkin kauemmas taaksepäin ulottuvaan argumentointitraditioon, jota esim. Albert Hirschman on arvioinut. Hän jakaa kritiikin kolmeen perusteeseen hyvinvointivaltion turmeltuneisuudesta, turhuudesta ja vaarantumisesta: hyvinvointivaltio turmelee, koska se johtaa päinvastaisiin seurauksiin kuin hyvät aiheet pyrkivät; se on turha, koska se ei vaikuta mitään; se on vaarallinen, koska se vaarantaa talouden, demokratian ja ihmisarvon.

Myös Kuusen aikanaan *60-luvun sosiaalipolitiikassa* esittelemien sosiaalipolitiikan kritiikoiden, kuten Bergraavin, Clarecken, Rydenfeltin ja Röpken, argumentit ovat näiden perusteesten mukaan jaoteltavissa, kuten myös Urpo Harvan tai 70-luvun thatcherismin uusoikeistolainen kritiikki, yhtä lailla kuin Antti Hautamäen, Terho Pursiaisen ym. ajankohtainen suomalainen kirjoittelu.

Kyse on eri aikoina ja eri yhteyksissä esitetyn hyvinvointivaltiota kritikoivan individualistis-liberaalisen ideologian jatkuvuudesta. Hyvinvointivaltion kritiikot ovat yleensä liittäneet puheenvuoroihinsa laajoja historiallis-filosofisia katsauksia, kuten myös useimmat tuoreen *Yksilö modernin murroksessa* -teoksen kirjoittajat.

Se, että sama kritiikki toistuu vähäisin muunnelmin, ei vaikuta sen arvoon tai oikeutukseen. Kritiikkiä ja arvokeskustelua tarvitaan myös siitä riippumatta, liittyykö siihen myös empiiristä tutkimusta esitettyjen väittämien ja mielipiteitten tueksi vai ei. Mutta ar-

vot ja mielipiteet eivät myöskään voi korvata tutkimuksellisin menetelmin hankittua tietoa yhteiskunnasta ja erilaisten yhteiskuntapolitiittisten toimenpiteitten ja ratkaisujen seura- uksista, yhtä vähän kuin tällainen tieto voi osoittaa arvoja vääriksi tai oikeiksi.

Esim. monet ilmoittavat hyväksyvänsä John Rawlsin eroperiaatteen, jonka mukaan hyväksyttävää on vain sellainen eriarvoisuus, joka talouden vahvistumisen kautta merkitsee parannusta myös huonoimmassa asemassa olevien tilanteeseen. Periaatteen arvoperus- ta ei voi yhteiskuntatutkimuksella osoittaa oikeaksi tai vääräksi, mutta talous- ja yhteis- kuntatieteellinen tutkimus voisi kuitenkin vähentää tulkintariitoja siitä, minkälaista yhteiskuntapolitiikkaa ja kuinka laajaa tulonta- sausta se kulloinkin edellyttää.

Keskustelu arvopäämääristä ja hyvinvointi- yhteiskunnasta on samanaikaisesti sekä aja- tonta ja yleispätevää että aikaan ja yhteiskun- taan sidottua. Siksi on kysyttävä, mikä on teh- nyt tästä pitkälti identtisillä argumenteilla käydystä kritiikistä laajempaa ja yleisesti hyväksytympää kuin 30 vuotta sitten ja miten ja mitkä talouden ja tuotantosuhteiden muutok- set vaikuttavat hyvinvointivaltion koettuun ongelmallisuuteen ja sen suosioon tai epäsu- osioon.

Uusi tietotekniikka ja fordistisen teollis- suusyhteiskunnan väistyminen jälkiteollisen verkostotalouden tieltä sekä markkinatalouk- sien globalisoituminen muuttavat tulonjakoa, työn ja toimeentulon ehtoja ja vaikuttavat rat- kaisevasti hyvinvointivaltion edellytyksiin ja mahdollisuuksiin ja ovat siten erittäin tärkeä tutkimuksen kohdealue myös sosiaalipolitiik- kalle.

Siten esim. kritiikki verotuksen sietämättö- myydestä voi olla arvoperustaltaan sama vero- asteesta riippumatta, mutta jos siihen liite- tään väittämiä verojen yhteiskunnallisista seuraamuksista, tulee sen nojata perusteltuun argumentointiin ja mahdollisimman pitkälle tutkimustietoon, jonka tulokset voivat olla eri- laisia esim. 10 %:n ja 40 %:n veroasteen val- litessa.

Osmo Soininvaara on pyrkinyt käymään hyvinvointiyhteiskunnasta keskustelua, jossa muutosesityksiä perustellaan muullakin kuin filosofisen korkealentoisuuteen verhoutuval- la mutu-menetelmällä. Valitettavasti mutu- keskustelijat saattavat kuitenkin vedota Soi- ninvaaraan yhtäältä ikään kuin hänen perus- teltu mielipiteensä olisi myös tutkimustulos ja toisaalta käyttää sitä perustelemaan asioita, joihin alkuperäinen argumentti ei sovellu ja jollaiseen Soininvaara ei myöskään sitä halua käytettävän. Mielenkiintoista kyllä Soinin- vaara on tämänhetkisistä hyvinvointivaltion pohdiskelijoista se, joka ambitioiltaan ja lä- hestymistavaltaan eniten muistuttaa Kuusta.

Ilkka Niiniluoto on muistuttanut siitä, että ”on hyvä, jos yhteisten asioiden hoitamisessa on käytettävissä mahdollisimman paljon tut- kimustietoa, tervettä järkeä ja kriittisessä kansalaiskeskustelussa punnittuja arvopää- määriä” (HS 31.8.1996). Jos kaikkia näitä onkin Suomessa olemassa, niin juuri yhteis- ten asioiden hoitamisessa – päätöksenteossa ja sen valmistelussa – ne eivät useinkaan ole samanaikaisesti käytössä.

Voi myös kysyä, täyttääkö keskustelu arvo- päämääristä aina kriittisyyden vaatimuksia. Poliitiikan retoriikkaa tuntevana olen arvokes- kusteluun paneutuessani hämmästyntynyt siitä, että sen sävy voi rajuudessaan ja hyökkäävyy- dessään ylittää poliittisen normaalikielen- käytön. Positiivista silti on, että sellaiset reip- paasti rappaavat keskustelijat kuin Juha Sih- vola ja Juha Siltala kuitenkin periaatteessa pyrkivät myös keskinäiseen kommunikaati- oon samojen kirjankansien sisällä, mutta oi- reellista on heidänkin puheenvuorojensa vä- häinen yhteys konkreettiseen talous- ja yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen.

Hyvinvointiyhteiskunnan laajaan proble- matiikkaan paneutuvaa tutkimusta on epäile- mättä enemmän kuin tiedänkään, mutta tus- kin riittävästi. Ongelma ei ole resurssien puu- te vaan niiden käyttö. Onhan meillä sosiaali- valtioon erään vetäytymisratkaisun seuraukse- na Stakesin käytössä kohtuullinen resurssika- sautuma, joka varmasti on suurempi kuin täl-

laiseen tarkoitukseen nykyisenä ajankohtana oltaisiin valmiita osoittamaan, jos sosiaalitutkimusta nyt lähdetäisiin kehittämään.

Mitä meidän siis tulisi tehdä? Vastaukseni on, että meidän tulisi palata Kuuseen. Samoin perusteiden kuin Kuusi arvosteli sosiaalipoliittikan sattumanvaraista kehittämistä ja laajentamista hyvinvointivaltion voimakkaan laajennuksen kaudella ja vaati sen perustaksi yhteiskuntatieteitten tuottamia tutkimustuloksia, tulee myös silloin, kun sosiaalipoliittikkaan kohdistuu voimakkaita supistamisvaatimuksia, edellyttää, että tätä koskevat esitykset perustuvat niiden vaikutuksia ja seurauksia koskeviin tutkimustuloksiin.

Tärkeitä tutkimuskohteita ovat esimerkiksi sosiaalipoliittikan ja verotuksen kannustus- ja työllisyysvaikutukset, joita koskevien pitkälle ulottuvien oletusten ja väitteiden tueksi on jokseenkin olemattomasti tutkittua tietoa. Tutkimusta tarvitaan myös makrotasolla esim. hyvinvointivaltion laajuuden ja kansalaisten hyvinvoinnin suhteesta. Siihen kohdistuva Jouko Kajanojan tuore puheenvuoro on tervetullut, vaikka antaakin vasta hyvin alustavan ja kritiikille alttiin vastauksen tehtyyn kysymykseen.

Suurempana näen kuitenkin tarpeen perustaa konkreettiset väijäämättömästi luonteeltaan inkrementalistiset – tai hyvinvointivaltion alasajon tapauksessa kenties oikeammin dekrementalistiset – toimet tutkimuksiin niiden seurauksista. Sosiaalipoliittikasta vastaavat sektoriviranomaiset pyrkivätkin kohtuullisen hyvin perustamaan näitä koskevat puheenvuoronsa tutkimuksiin, joilla ei kuitenkaan tunnu olevan enää kantavuutta silloin, kun valtiovarainministeriö ottaa johdon käsiinsä. Ministeriön kiinnostumattomuus ei koske vain sosiaalitutkimuksen käyttöä, myös taloustutkimuksen käyttö on jäänyt liian vähäiseksi ja valikoivaksi.

Kuusi julisti omissa väitöstilaisuudessaan tavoitteekseen tien viitoittamisen ”kokeilevasta yhteiskuntapolitiikasta kohti kontrolloitua, kokeellista yhteiskunnan rakentamista”. Nykyisessä ilmapiirissä, jossa neuvostokom-

munismin romahdus tulkitaan jättimäisen kokeen epäonnistumiseksi, ei sen enempää kokeellinen kuin kontrolloitukaan yhteiskunnan rakentaminen kuulosta houkuttelevalta.

Yhtä merkittävä ja nykyiseen arkitodellisuutemme enemmän vaikuttava esimerkki kontrolloimattomasta jättikokeilusta on Reaganin hallinnon suuri verouudistus ns. Lafferin käyrän – väitteen, jonka mukaan verotulot kasvavat, jos liian korkean verotuksen maissa alennetaan tuloveroja – toteennäyttämiseksi.

Kuusen tieteisuskoa lähestynyt näkemys hallitun yhteiskuntapolitiikan ja luotettavan ennustamisen mahdollisuuksista antoi Erik Allardille aiheen huomauttaa sen tyyliltään muistuttavan ”pikemminkin romantiikan ja hegeliläisyyden pyrkimyksiä kuin naturalismin ja positivismien aatemaailmaa”. Tänä päivänä voimme pelkäämättä enää tartuntavaaraa romantiikaksi kääntyneestä rationalismista yhtyä Kuusen korostukseen tutkitun tiedon tarpeellisuudesta yhteiskuntapolitiittisen päätöksenteon palveluksessa.

Korostus on tarpeen, sillä tiedon ja tutkimuksen väheksyminen ja sivuuttaminen on yhtä vahingollista kuin sokea tieteisuskokin, kunhan ymmärrämme, että tieto itsessään ei poista tiedon hankintaan, arviointiin ja käyttöön aina liittyviä eettisiä valintoja erilaisten arvopäämäärien kesken.

Tutkimuksen ja päätöksenteon suhde on ikuisuuskyseminen, eikä Kuusenkaan aktiivisuus asiassa pysyviä vaikutuksia saanut. Pesimismiin on helppo langeta, kun lukee esim. Jorma Sipilän vuonna 1979 esittämää arviota, jonka mukaan ”hallinnossa yleensä ei pidetä kovinkaan arvokkaana tieteen antamaa apua”, ehkä siksi, että ”hallinnon on vaikea saada tutkijoilta vastauksia esitettyihin kysymyksiin”, ja jos ”tutkijat ehdottavat toimia, ne ovat tavallisesta mahdottomia toteuttaa olemassaolevissa puitteissa”.

Reaalipoliittinen loppupäätelmä voi siten olla, että tutkimustieto on niin arvokas asia päätöksenteon käytössä, että sitä kannattaa pyytää, vaikkei saisikaan.

KIRJALLISUUS

Allardt, Erik: Positivismi sosiologiassa ja yhteiskuntatieteissä. Teoksessa: Alapuro, Risto & Ales-talo, Matti & Haavio-Mannila, Elina (toim.): Suomalaisen sosiologian historia. Juva 1992

Andersson, Jan-Otto & Hautamäki, Antti & Jal-linoja, Riitta & Niiniluoto, Ilkka & Uusitalo, Han-nu: Hyvinvointivaltio ristiaallokossa. Arvot ja tosi-asiat. Juva 1993

Bauman, Zygmunt: Modernity and the Holo-caust. Padstow 1991

Hautamäki, Antti & Lagerspetz, Eerik & Sihvo-la, Juha & Siltala, Juha & Tarkki, Jarmo: Yksilö modernin murroksessa. Tampere 1996

Hirschman, Albert: The Rhetoric of Reaction. Cambridge 1991

Kajanoja, Jouko: Kommunikatiivinen yhteis-kunta. Puheenvuoro hyvinvointivaltiosta. Jyväskylä

1996

Kuusi, Pekka: Alkoholijuomien käyttö maaseu-dulla. Helsinki 1956

Kuusi, Pekka: Hallitun yhteiskuntapolitiikan mahdollisuuksista. Suomalainen Suomi 5/1956

Kuusi, Pekka: 60-luvun sosiaalipolitiikka. Por-voon 1961

Kuusi, Pekka: Tämä ihmisen maailma. Juva 1982

Niiniluoto, Ilkka: Älymystöä tarvitaan monilla rintamilla. Helsingin Sanomat 31.8.1996

Pursiainen, Terho: Tulevaisuus kriisissä. Hel-sinki 1993

Sipilä, Jorma: Sosiaalisten ongelmien synty ja lievittäminen. Helsinki 1979

Soininvaara, Osmo: Hyvinvointivaltion eloon-jäämisoppi. Juva 1994.